

اسلام و تمدن اسلامی  
جلد اول

آندره میکل  
با همکاری  
هانری لوران

ترجمة  
دکتر حسن فروغی

تهران  
۱۳۸۱

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

## فهرست مطالب

|    |   |
|----|---|
| ۱  | پیشگفتار مترجم  |
| ۷  | مقدمه‌ای بر تاریخ جهانی اسلام   |
| ۷  | ۱. نارساییها و جبهه‌گیریهای سنت تاریخی<br>جاه‌طلبیهای قومی (۸)، مکاتب و مسلکها (۹)، عادات فرهنگی (۱۰)، نقاط ضعف<br>شرق‌شناسی سنتی (۱۲).   |
| ۱۳ | ۲. شاخه‌های اسلام<br>اسلام قومی و اسلام ملتها (۱۳)، اصول معتقدات، قانون و زندگی روزمره (۱۴)، اسلام و<br>تمدن اسلامی (۱۵).   |
| ۱۶ | ۳. عوامل ثبات یک تمدن<br>سنت‌گرایی و تجددخواهی (۱۶)، ابعاد و تحرک تاریخی (۱۷)، محدوده جهان اسلام:<br>زمینی و دریایی (۱۸)، محدوده جهان اسلام: اهمیت بیابانها (۲۰)، محدوده جهان اسلام:<br>نقش ارتباطی شهرها (۲۱)، فرهنگ اسلامی: باز هم مذهب (۲۲). |
| ۲۳ | ۴. چهار دوره مهم در تاریخ اسلام   |
|    | بخش اول: عصر اعراب (از محمد (ص) تا اواسط قرن هشتم)  |
| ۲۸ | فصل اول: «گهواره اسلام»: چندگانگی و وحدت  |
| ۲۸ | ۱. وضع جغرافیایی<br>عربستان سه‌گانه (۲۸)، شرایط جوی (۳۰)، عوامل انزوا: دریاها و بیابانها (۳۵).  |
| ۳۵ | ۲. وضع اقتصادی و اجتماعی<br>تمدن بیابان: شتر، علف، تاخت و تاز (۳۵) تشکیلات سیاسی نامنسجم (۴۰)، اماکن مقدس<br>و مراکز تجاری، تشکیلاتی فراقبیله‌ای (۴۵).  |
| ۵۰ | ۳. وحدت فرهنگی  |

عوامل ثبات تاریخ: تجارت (۵۰)، عوامل ثبات تاریخ: مهاجرتها (۵۶)، ادیان و عواطف دینی (۵۷)، زبان عربی و شعر: گویشهای مشترک (۵۹).

## ۶۶ فصل دوم: حماسه محمدی

۶۶ ۱. کاروانسالاری که به پیغمبری می‌رسد

رسالت، هجرت و حجةالوداع (۶۶) شرایط اجتماعی و فرهنگی خطابه‌های محمد (ص) (۷۱)، تاریخ زمینی و بشری یا تاریخ منزل و آسمانی؟ (۷۳).

۷۴ ۲. یک رهبر مذهبی

محمد (ص)، خاتم النبیین؛ تداوم و انقطاع وحی الهی (۷۴)، خدایی احیا شده در صفوت خویش (۷۶)، قرآن و زبان قرآنی (۷۸)، ارکان پنجگانه اسلام (۸۱)، اسلام، آیینی در ارتباط نزدیک با مسائل روزمره (۸۴).

۸۶ ۳. پیشوای امت

امت جدید (۸۶)، اسلام و عرب‌گرایی (۸۷)، سرنوشت امت اسلامی بعد از محمد (ص) (۸۸).

## ۹۱ فصل سوم: خلفای راشدین و آغاز کشمکشهای بزرگ

۹۱ ۱. منازعات مربوط به خلافت

از مدینه به دمشق (۹۲)، شکافهای عمیق در جامعه اسلامی: سنیها، شیعیان، خوارج (۹۵).

۹۷ ۲. وحدت اسلامی در ورای انشعابها

تدوین قرآن و ابتکار عثمان برای همگانی کردن آن (۹۷)، موفقیت‌های جنگ پیروزمندان و پایان نظام استعماری عصر باستان (۹۹)، طرح اولیه یک دولت اسلامی (۱۰۳)، اولین تأثیرات متقابل فرهنگی (۱۰۵)، شخصیت عمر (۱۰۶).

## ۱۰۸ فصل چهارم: خلافت امویان دمشق

۱۰۸ ۱. ثمرات اولیه عصر طلایی اسلام

جان‌شینی اسکندر و روم (۱۰۸)، مهره‌های حکومت (۱۱۶)، شکوه و عظمت سوریه (۱۱۹).

۱۲۸ ۲. مشکلات و ناهماهنگیها

تردید و دودلیهای حکومت (۱۲۸)، بحرانهای دستگاه مالی و اداری (۱۳۰)، اهمیت شهرها (۱۳۴)، اختلافات امت اسلامی (۱۴۰).

بخش دوم: عصر برخورد تمدن‌ها: سنت عرب و میراث خارجی (قرن هشتم تا یازدهم میلادی)

- ۱۴۸ فصل اول: عظمت و جاه‌طلبیهای خلافت عباسی در بغداد
- ۱۴۸ ۱. سیمای خلفا
- ۱۵۱ ۲. پیوند مسائل مذهبی، سیاسی و اجتماعی  
اهل تسنن و اهل تشیع، خلافت و امامت (۱۵۱)، انحطاط سیاسی و مقاومت معنوی خلافت (۱۵۵).
- ۱۶۰ ۳. مخالفت‌های قومی و ایالتی  
عصر ایران (۱۶۰)، شخصیت‌ها، والیان و حاکمان جزء (۱۶۲)، در غرب امپراتوری: مدیترانه اسلامی و طلای سودانی (۱۶۳)، عوامل ثبات مصر و داوهای سوریه (۱۶۷)، مشرق‌زمین؛ نظارت بر جاده‌های قدیمی آسیا (۱۷۰).
- ۱۷۲ ۴. قدرت سربازان گارد ترک و سلطه آنها بر خلافت
- ۱۷۵ فصل دوم: حکومت اسلامی به افق شرق
- ۱۷۵ ۱. تب ایجاد شهرها و قصرها  
شکوه و عظمت بغداد (۱۷۶)، گسترش شهرسازی (۱۷۸).
- ۱۸۱ ۲. مشرق‌زمین بر اریکه قدرت؟  
خلیفه، وارث نسبی مستبدان شرقی (۱۸۱)، وزیر: برمکیان و قائم‌مقامان خلافت (۱۸۳)، کارگزاران حکومتی: فن‌آوران کارآمد و سرمشق‌های فرهنگی (۱۸۵)، چرخش قرن چهارم/دهم: در جهت فرمانروایی نظامیان (۱۸۸).
- ۱۹۱ فصل سوم: تحت لوای تجارت
- ۱۹۱ ۱. محدوده تردد کالاها و عصر انتقال  
انسانها و بهایم (۱۹۳)، باغها و مزارع (۱۹۴)، در مورد برخی فنون (۱۹۷)، اسلام، شرق، و غرب (۱۹۸).
- ۱۹۹ ۲. ابزار تجارت  
تجهیزات شهری (۱۹۹)، جوامع اسلامی، زبانها، سنتها (۲۰۱)، اقدامات متمرکز به جای نوآوری در تجارت (۲۰۵).
- ۲۰۸ ۳. جاده‌ها و کالاها  
کاروانها و کشتیها (۲۰۸).

- ۲۱۷ ۴. جامعه جدید  
 رکود زندگی روستایی (۲۱۷)، باز هم درباره شهرها (۲۱۷)، حضور همه‌جانبه و اهمیت و اعتبار تاجر (۲۲۰)، جامعه و امپراتوری اسلامی (۲۲۲).

۲۲۷ **فصل چهارم: جامعه‌ای متشنج و مضطرب**

- ۲۲۷ ۱. غم و اندوه گذشته  
 تاریخ در حال انحطاط (۲۲۷)، جماعت و جماعات (۲۲۸).  
 ۲۳۰ ۲. تب علم و دانش  
 حرکت جدید اندیشه‌ها (۲۳۰)، علوم عربی و یافته‌های خارجی (۲۳۲).  
 ۲۳۵ ۳. بحث درباره مفاهیم اجتماعی  
 فرهنگ و ادب، گذرنامه زندگی اجتماعی (۲۳۵)، غایت‌های نثر (۲۳۷)، افکار جدید و اشکال عربی (۲۳۷).  
 ۲۳۸ ۴. نوآوریها، پیشرفت‌ها، و التقاطها  
 نظریه‌های مختلف پیرامون اسلام (۲۳۸)، علوم محض و عملی (۲۴۰)، هدف‌های سودمند و نتایج هنری (۲۴۳).

۲۴۹ **فصل پنجم: موفقیت‌های منطقه‌ای**

- ۲۴۹ ۱. اسپانیا و استمرار سلسله اموی  
 قرطبه، رقیب بغداد و قاهره (۲۴۹)، اقوام گوناگون و جنجالی (۲۵۰)، اسلام در اسپانیا (۲۵۲).  
 ۲۵۶ ۲. مصر عهد فاطمیان  
 پیروزیها و محدودیت‌های مذهب تشیع (۲۵۸)، مصر، محل تعاطی اندیشه‌ها (۲۶۰).  
 ۲۶۳ ۳. سامانیان و رنسانس ایرانی  
 ۲۶۵ ۴. غزنویان و سرآغاز نفوذ و گسترش تورانیان

**بخش سوم: استیلای ترک و مغول و چهره‌های جدید اسلام (از قرن یازدهم تا پایان قرن هجدهم میلادی)**

۲۶۸ **فصل اول: بقایای خلافت بغداد و دوران آشفتگیها (تا اواسط قرن سیزدهم)**

- ۲۶۹ ۱. ترکان سلجوقی، حامیان خلافت  
 حماسه سلجوقی (۲۷۰)، خلفا و سلاطین (۲۷۲)، ارتش براریکه قدرت (۲۷۳)، پیروزی

- مذهب تسنن (۲۷۵)، تجزیة امپراتوری سلجوقی و بقایای آن (۲۷۶)، سلاجقه روم (۲۷۸).
۲. هزیمت اسلام در ناحیه شمال شرقی  
 ۲۸۱ حکومت غوریان در افغانستان و هند (۲۸۱)، ایران، خراسان، خوارزم (۲۸۲).
۳. دفاع از اسلام در نواحی مرکزی  
 ۲۸۴ زنگیان و ایوبیان (۲۸۴)، اتحاد سوریه و مصر (۲۸۶)، دریا و خشکی (۲۸۷)، پیروزی مذهب تسنن (۲۸۸)، جنگهای صلیبی از دیدگاه اسلام (۲۹۰).
۴. توسعه طلبی و ناکامی نسبی اسلام در غرب امپراتوری  
 ۲۹۳ پیشرفت مسیحیان و هرج و مرج مسلمانان (۲۹۳)، سیسیل، کشوری از دست رفته یا فتح شده؟ (۲۹۳)، تقسیم اسپانیا (۲۹۵)، ویرانی افریقای شمالی (۲۹۶)، ضد حمله مرابطون (۲۹۷)، امپراتوری اسلامی موحدون در غرب (۲۹۸)، کارنامه حکومت اسلامی مرابطون و موحدون (۳۰۱)، مذهب پابرجای تسنن (۳۰۱)، نظم دولتی (۳۰۳)، اسپانیا، رابط فرهنگی در زمینه فلسفه (۳۰۸)، اسپانیا، رابط فرهنگی در زمینه علوم (۳۰۸)، شعر در اسپانیا و کشورهای غربی (۳۱۰)، مقدمات نشر و گسترش اسلام در سرزمینهای افریقایی (۳۱۱).
- فصل دوم: ممالیک و مغولها (از اواسط قرن سیزدهم تا آغاز قرن پانزدهم)**  
 ۳۱۵
۱. محو خلافت بغداد از تاریخ اسلام  
 ۳۱۵ سیل تهاجمات مغول (۳۱۶)، عکس العمل کشورهای اسلامی در مقابل یورش مغول (۳۱۶)، مجموعه قلمروهای جدید (۳۱۹)، ممالک تحت سلطه مغولها (۳۲۰)، آسیای صغیر در عصر مغول (۳۲۰)، ظهور ترکیه (۳۲۲)، هند و اشاعه اسلام (۳۲۶)، پیروزی داخلی و تهاجم مغولها (۳۲۶)، هند و اسلام رودر روی یکدیگر (۳۲۷)، روشهای غربی و سنتهای محلی (۳۲۸).
۲. اسلام مغولی  
 ۳۲۹ آیا اسلام در خطر است؟ (۳۲۹)، مقاومت در سرزمینهای باستانی (۳۲۹)، تسنن و تشیع (۳۳۰)، بر رد پای مغولها؛ از روسیه تا چین (۳۳۲)، حکومت و فرمانروای آن (۳۳۴)، اسلام بدون خلیفه (۳۳۴)، نظام اداری: میراثها و اقدامات تازه (۳۳۶)، اقتصاد و جامعه (۳۳۷)، سرانجام ترکها (۳۳۷)، محدودیتهای صلح و آشتی (۳۳۸)، هنر و ادبیات؛ تذکارات عربی، ترقی و پیشرفت در ایران و ترکیه (۳۳۹).
۳. مصر در عهد ممالیک؛ عصر پادشاهی بردگان  
 ۳۴۲

سلحشورانی جسور و گستاخ (۳۴۲)، جنگها، دیپلماسی، تجارت (۳۴۶)، نظام حکومتی ممالیک (۳۴۹)، قاطعیت و پایداری مذهب تسنن (۳۵۰)، تمدن ممالیک (۳۵۱)، تأثیر و تداوم تجارت در اقیانوس هند (۳۵۳)، افریقای خاوری (۳۵۴)، اسلام در مالزی و اندونزی (۳۵۵).

۳۵۶ ۴. غرب: افریقا و مدیترانه

خروج نسبی اسلام از اسپانیا و گسترش آن در افریقای شمالی (۳۵۶)، یک تاریخ مشترک (۳۵۷)، مبادلات و آمیزه‌ها (۳۵۹)، افریقای سیاه؛ اسلامی جدید فراراه حرکت شتابان خویش (۳۶۲).

۳۶۶ **فصل سوم: عصر عثمانی**

۳۶۷ ۱. حدود و امکانات توسعه‌طلبی جدید مذهب تسنن

مراحل بسط و گسترش شتابان امپراتوری عثمانی (۳۶۷)، آسیای صغیر، مهد عثمانیها (۳۶۷)، بحران قرن پانزدهم و عوارض آن (۳۶۹)، امپراتوری عثمانی؛ اهداف اروپاییان و مدیترانه‌رام‌نشینی (۳۷۱)، قدرت و ضعف نیروی دریایی عثمانی (۳۷۵)، از سپاه غازی تا ارتش یینی‌چری (۳۷۶)، نظم حاکم بر متصرفات عثمانی (۳۷۹).

۳۸۱ ۲. دولت و حکومت

سه پرسش عمده (۳۸۱)، بیزانس یا اسلام؟ (۳۸۱)، قانون مذهبی یا حکومت غیر مذهبی؟ (۳۸۱)، حکومت عثمانی، حکومتی فتودال؟ (۳۸۲)، ادارات (۳۸۳)، سلطان و دربارش (۳۸۴).

۳۸۷ ۳. به سوی انحطاط

از کار افتادن ماشین اداری (۳۸۷)، امپراتوری عثمانی رویاروی ملت و دشمنان خویش (۳۸۹)، تجارت دریایی؛ دماغه‌های تقریباً بی‌فایده (۳۹۱)، بحران پولی شدید عثمانی (۳۹۳)، مدیترانه بین امریکا و مشرق‌زمین (۳۹۳)، زمین، مقدم بر پول (۳۹۵)، صنعت و تجارت (۳۹۶)، باز هم ایالات؛ افریقای شمالی (۳۹۶)، سنت‌گرایی ترکی (۳۹۸).

۴۰۰ ۴. جلوه‌های اسلامی در خارج از امپراتوری عثمانی

ایران در عصر صفویه (۴۰۱)، ظهور «صوفیان» (۴۰۱)، حکومت صفویان (۴۰۳)، قرن هیجدهم؛ پایان کار و تراژنامه ایران در عصر صفویه (۴۰۴)، نگاهی بر آسیای مرکزی (۴۰۶)، هند تحت حاکمیت مغول کبیر (۴۰۷)، حدود و ثغور اسلام (۴۰۸)،

تجارت، پول، فرهنگ (۴۱۰)، اسلام در اقیانوس هند و دریای احمر (۴۱۵)، اندونزی، کانون جدید اسلام (۴۱۵)، اسلام در سواحل افریقای خاوری (۴۲۲)، مراکش و افریقای سیاه (۴۲۴)، حکومت جدید شرفای مراکش (۴۲۴)، فتح سودان (۴۲۵)، نفوذ اسلام در افریقای سیاه (۴۲۶).

#### فصل چهارم: ترازنامه یک عصر: انحطاط یا ره‌آوردهای جدید؟

۴۳۰ ۱. دوازده قرن پس از ظهور اسلام

۴۳۲ ۲. اسلام و امت اسلامی

در مقیاس زندگی روزمره (۴۳۲)، مسلمانان قدیم و جدید (۴۳۲)، روشهای جدید؟ (۴۳۳)، یک «نظام غذایی قدیمی» (۴۳۵)، نوسانات جمعیت (۴۳۷)، ترازنامه‌ای محتاطانه (۴۴۰)، نقش تغییرناپذیر زمین (۴۴۹)، جاده‌های جهان اسلام و جاده‌های سایر مناطق (۴۵۱)، شهرها و نقش آنها (۴۵۵)، سیمای تقریباً ثابت شهرها (۴۵۵)، استانبول، شهری عجیب و غول‌پیکر (۴۵۸).

۴۶۱ ۳. اسلام و مکاتب آن

خلافت و نقشه مذهبی جهان اسلام (۴۶۱)، خدایان جدید در آسمان اسلام (۴۶۳)، تشیع اثنی عشری و نفوذ مذهب تسنن مبارز (۴۶۶)، درویش، اولیا و فلاسفه (۴۶۷).

۴۷۱ ۴. علوم، ادبیات و هنر

سنتها، تحقیقات و دایرةالمعارف‌گرایی (۴۷۱)، داستان و شعر (۴۷۶)، سفرنامه و تاریخ؛ ابن بطوطه و ابن خلدون (۴۸۰)، پیرامون مساجد (۴۸۴)، محل عبادت و ضمایم آن (۴۸۴)، سنان و مسجد عصر عثمانی (۴۸۵)، ایالات قدیمی و سنتهای هنری جدید (۴۸۷)، هنرهای کوچک و خرد و ریز (۴۹۰).

۴۹۵ ۵. شرق و غرب

جنگ و صلح، ابزار انتقال و جابه‌جایی (۴۹۶)، شناخت، آری؛ درک، لااقل تا مدت‌ها، خیر (۴۹۷).



## فهرست مطالب

### بخش چهارم: امپریالیسم و «رنسانس» عرب: (قرون نوزدهم و بیستم)

- فصل اول: شکستها و پیروزیهای اسلام در منطقه مدیترانه (تا سالهای ۱۸۸۰) ۵۰۴
۱. امپریالیسم پیروز ۵۰۴
- تشکیل کنگره‌های مکرر پیرامون «مسأله شرق» (۵۰۵)، اسلام بین اروپا و هند (۵۰۶)، اولین پایگاههای اسلام در افریقای تحت محاصره (۵۰۸).
۲. ترکیه در بند اصلاحات یا حفظ سنتها ۵۱۱
- ایالات آشوبزده ترکیه (۵۱۱)، استبداد روشن بینانه (۵۱۳)، به سوی ناسیونالیسم ترکی (۵۱۵)، ترازنامه «تنظیمات» (۵۱۸).
۳. مصر جدید ۵۲۰
- ناپلئون بناپارت در سواحل نیل (۵۲۰)، از روی کار آمدن محمدعلی تا مصر عصر سن سیمون (۵۲۴)، اصلاحات محمدعلی (۵۲۴)، موفقیتها و ناکامیهای سیاسی یک سیاستمدار بزرگ (۵۲۷)، در اطراف کانال سوئز (۵۳۰)، بدهیهای مصر، انگلیسیها و آغاز ناسیونالیسم (۵۳۵).
۴. اسلام و اعراب ۵۳۸
- ایران و هند اسلامی (۵۳۹)، خاورمیانه و رنسانس فرهنگی عرب (۵۴۰)، مراحل اصلاحات (۵۴۱)، عرب‌گرایی و اصلاح طلبی (۵۴۲).
- فصل دوم: اوج‌گیری جنبشهای ملی‌گرایانه (از سالهای ۱۸۸۰ تا پس از جنگ جهانی اول) ۵۴۷
۱. دشمن غربی ۵۴۷

- آتش جنگ در ناحیه بالکان (۵۴۷)، امپریالیسم پراشتها (۵۴۹)، آغاز حرکت صهیونیسم (۵۵۱).
- ۵۵۲ ۲. مقاومت‌های اسلامی  
مقاومت‌های آسیایی-افریقای (۵۵۲)، در قلمرو جهان عرب (۵۵۳)، حوزه اقیانوس هند (۵۵۵)، افریقا، ناحیه سودان (۵۵۶)، چاره‌جویی‌های جدید اسلام (۵۵۸).
- ۵۶۳ ۳. شکل‌گیری جنبش‌های ملی‌گرا  
ترجیح ملی‌گرایی ترک بر خلافت (۵۶۳)، از ترکان جوان تا مصطفی‌کمال (۵۶۴)، آغاز دوران زمامداری مصطفی‌کمال پاشا (۵۶۸)، اعراب؛ وحدت و چندگانگی (۵۷۱)، جنبش فرهنگی، از خاور نزدیک تا امریکا (۵۷۲)، روشنفکران و ملت (۵۷۵)، بلوغ عرب‌گرایی در سوریه و عراق (۵۷۶)، در مغرب؛ تحولات بعد از جنگ (۵۷۸)، مصر؛ شگفتیها و تردیدها (۵۸۰)، دوران تحول؛ بحران استقلال صوری (۵۸۲).
- ۵۸۷ **فصل سوم: اسلام در قرن بیستم (از جنگ جهانی دوم به بعد)**
- ۵۸۸ ۱. اسلام و جهان  
اسلام بر روی نقشه جهانی (۵۸۸)، درباره برخی کشورها و اقوام اسلامی (۵۹۳)، جوانی و افزایش جمعیت مسلمانان؟ (۵۹۴).
- ۵۹۹ ۲. جدال برای استقلال اقتصادی  
تغذیه، خودکفایی (۶۰۰)، نفت، چشم‌اندازها و واقعیات (۶۰۳)، تعلیم و تربیت (۶۰۶).
- ۶۱۰ ۳. اوج و حضيض سوسیالیسم  
اسلام در کشورهای اسلامی؛ از حکومت‌های سلطنتی تا نظام‌های کمونیستی (۶۱۰)، اسلام در کشورهای پادشاهی (۶۱۰)، اسلام در کشورهای سوسیالیستی (۶۱۱)، اسلام در کشورهای دارای نظام لائیک (۶۱۳)، اسلام‌گرایی (۶۱۶)، اسلام و کمونیسم (۶۱۹)، اسلام و ادیان دیگر (۶۲۲)، در لبنان (۶۲۲)، مرزبندی مذهبی در هند (۶۲۳)، در مالزی (۶۲۴)، اسلام و افریقا (۶۲۶)، ویژگیهای مشترک (۶۲۷).
- ۶۳۰ ۴. تغییر و تحولات فرهنگی  
اسلام، فرهنگ و تحول (۶۳۰)، ابزار احیای فرهنگی (۶۳۲)، ارتباطات جمعی (۶۳۲)، زبانهای «میان» (۶۳۳)، وجوه بیان (۶۳۵)، ادبیات معاصر (۶۳۵)، امپریالیسم و «رنسانس» عرب (۶۳۶)، بحث‌های جدید درباره هنر (۶۳۷).
- ۶۳۹ ۵. نتیجه‌گیری  
اسلام و ملت‌های اسلامی (۶۴۰)، اسلام و توسعه (۶۴۴).

|     |                           |
|-----|---------------------------|
| ۶۴۶ | طرح بناهای اسلامی         |
| ۶۵۶ | یادداشتها                 |
| ۶۷۱ | کتابشناسی                 |
| ۶۸۴ | منابعی برای مطالعه        |
| ۷۰۱ | گاهشمار تاریخی            |
| ۷۵۲ | فهرست اعلام               |
| ۷۷۲ | فهرست مکانها              |
| ۷۸۸ | فهرست موضوعی              |
| ۷۹۳ | فهرست طرحهای کلی و جدولها |
| ۷۹۴ | فهرست نقشهها              |
| ۷۹۵ | فهرست تصاویر              |

## پیشگفتار مترجم

کتاب *اسلام و تمدن اسلامی* نوشته آندره میکل نویسنده فرانسوی و متخصص تمدن اسلام و عرب است که در حال حاضر کرسی زبان و تمدن عرب را در مؤسسه علمی عالی «کولژ دو فرانس» در پاریس در اختیار دارد. این کتاب که چاپ اول آن در سال ۱۹۶۸ برنده جایزه فرهنگستان فرانسه گردیده، به دلیل نگاه نو مؤلف به تحولات تاریخ و تمدن اسلام و تأکید وی بر قدرت تأثیرگذاری اندیشه اسلامی بر تحولات جهانی، در سالهای بعد و بخصوص پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران، چندین بار به طبع رسیده و به زبانهای مختلف از جمله آلمانی، ایتالیایی و اسپانیایی ترجمه شده است.

این کتاب که یک دوره کامل از تاریخ و تمدن اسلام را دربر می‌گیرد، در چهار بخش عمده تدوین گردیده است:

- عصر اعراب (از محمد (ص) تا اواسط قرن هشتم میلادی).

- عصر برخورد تمدنها: سنت عرب و میراث خارجی (قرن هشتم تا یازدهم میلادی).

- استیلای ترک و مغول و چهره‌های جدید اسلام (قرن یازدهم تا هیجدهم میلادی).

- امپریالیسم و رنسانس عرب: قرون نوزدهم و بیستم.

هر یک از بخشهای چهارگانه به عنوانهای فرعی تقسیم می‌گردد که ضمن آن به شرح و توضیح تحولات و ویژگیهای هر دو در نقاط مختلف جهان اسلام پرداخته شده است. همچنین نویسنده به مطالب جامع این کتاب که در مجموعه «سرنوشت جهان» منتشر گردیده، عکسها، نقشه‌ها، طرح‌ها، جدولها و آمار و ارقام جالب توجهی افزوده

است که به شرح و درک آن کمک شایانی می‌کند. در پایان کتاب نیز کتابنامه‌ای مفصل همراه با فهرستهای گوناگون آورده شده که می‌تواند کمک مؤثری برای کار محققان و پژوهشگران باشد.

ترجمه فارسی این کتاب که در سال ۱۳۵۹ و به دنبال توقف فعالیت‌های آموزشی دانشگاهها به نگارنده محول گردید، اینک بر اساس ششمین و آخرین چاپ تجدید نظر شده (چاپ ۱۹۹۰) تقدیم دوستداران تاریخ و تمدن اسلام می‌گردد. علت طولانی شدن زمان ترجمه این کتاب حجم زیاد آن، عدم احاطه کامل مترجم بر تاریخ و تعابیر اسلامی در سالهای آغازین کار ترجمه این اثر، کار فشرده آموزشی پس از بازگشایی دانشگاه و بخصوص مشکل انتقال صورت اعلام از فرانسه به فارسی بوده است؛ اعلامی که اغلب با داشتن صورت اسلامی و متداول در زبان فارسی، در بسیاری از آثار ترجمه شده، صورت محرف آنها در زبانهای خارجی به فارسی بازنگاری شده است. مشکل یافتن معادل مناسب برای تعابیر اسلامی و واژه‌های فنی و همچنین صورت صحیح و متداول برای اعلام، در تمام طول کتاب وجود داشت. به همین مناسبت، نگارنده در مقاله‌ای تحت عنوان «اعلام در ترجمه» که در شماره دوم سال یازدهم مجله نشر دانش منتشر گردید، به این مهم پرداخته و نشان داده است که همین موضوع به ظاهر ساده انتقال اعلام از زبانی به زبان دیگر، چگونه می‌تواند مشکل آفرین باشد. تفاوت صورت بسیاری از اعلام خارجی در هر زبانی با صورت اصلی آن (به دلایل تاریخی یا زبانی)، تفاوت تلفظ و صورت برخی اعلام اسلامی در زبانهای مبدأ و مقصد در ترجمه و یا تداول صورت محرف آن در زبان مبدأ، نقص ابزار کار لازم و نبودن مرجع خاصی که مترجم را از رنج ساعتها مطالعه و تحقیق برای یافتن ضبط درست اعلام معاف کند، نقص آگاهیهای تاریخی و فرهنگی، و محدودیتهای زمانی از جمله مشکلات فراراه مترجم در زمینه انتقال صورت اعلام از زبانهای خارجی به زبان فارسی است. از این رو برخی اسامی خارجی برحسب صورت و تلفظ آنها در زبان مبدأ و بدون توجه به تلفظ صحیح کلمه در زبان اصلی یا صورت متداول آنها در زبان فارسی، به صورتهای گوناگون به فارسی برگردانیده شده است. به عنوان مثال می‌توان به صورتهای: کزدووا (اسپانیایی)،

کردوا (انگلیسی)، کردو (فرانسوی)، قرطبه (اسلامی) برای شهری در اسپانیا با صورت فرانسوی Cordoue؛ ادس (فرانسوی)، ادسا (یونانی)، اورهای (سریانی)، الرها یا الرهاء (عربی)، رها (فارسی) و اورفه (نام فعلی) برای شهری در جنوب ترکیه با صورت فرانسوی Edesse اشاره کرد که در ترجمه متون خارجی به فارسی از همه این صورتها استفاده شده و به آشفتگیهایی در امر انتقال صورت اعلام از زبانهای خارجی به زبان فارسی دامن زده است.

با وجود این، علی‌رغم همه تلاشهای مترجم برای ضبط صورت درست و متداول اعلام به فارسی، ترجمه این کتاب، علاوه بر کاستیهای دیگر، در همین زمینه نیز بی‌نقص نخواهد بود. گرچه سعی شده در مورد هر یک از اعلام موجود در این کتاب تمام منابع ممکن و قابل دسترسی، اعم از آثار تاریخی و ادبی مربوط به سرزمینهای مختلف جهان اسلام، اطلسها بویژه اطلس تاریخ اسلامی، فرهنگها و دایرةالمعارفهای گوناگون دیده و با بسیاری از همکاران متخصص در این زمینه مشورت شود، مع‌هذا اعلامی نامأنوس، بخصوص روی نقشه‌های کتاب، وجود دارد که مترجم بناچار صورت فارسی آنها را از روی صورت لاتین بازنویسی کرده است و در موارد مربوط به متن کتاب، صورت لاتین کلمه نیز در پای صفحه آورده شده است؛ کاری که برای اعلام روی نقشه‌ها عملی نبود. لذا جای نهایت خوشوقتی خواهد بود که دانشمندان و محققان محترم موارد خطا را، برای اصلاح در چاپهای احتمالی بعدی، از طریق «سمت» به اطلاع مترجم برسانند.

تحقیق و پژوهش درباره صورت صحیح این اعلام در طول زمان ترجمه این کتاب و فقدان یک اثر منظم و مدون در این زمینه در زبان فارسی، نگارنده را به این فکر انداخت که فرهنگی در زمینه اعلام ایرانی - اسلامی با صورت محرف در زبانهای خارجی بخصوص زبان فرانسوی، تهیه و در اختیار علاقه‌مندان بویژه مترجمان جوان قرار دهد. این فرهنگ که قول آن در مقاله فوق‌الذکر داده شده بود، آماده چاپ و به زودی تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد.

در مورد ترجمه این کتاب لازم است به چند نکته اشاره کنیم. اول اینکه تا حد امکان سعی شده رعایت امانت بشود. اما لازم است یادآور شویم که آراء و عقاید

ارائه شده در این کتاب معرف دیدگاه‌های یک کارشناس غیرمسلمان غربی است که به‌طور طبیعی نمی‌تواند در همه موارد مورد تأیید مترجم یا خوانندگان مسلمان این کتاب باشد. با این حال پس از ترجمه، جناب آقای دکتر محسن الویری، عضو محترم هیأت علمی دانشگاه امام صادق «علیه‌السلام» و دانش آموخته دوره دکتری تاریخ و تمدن دانشگاه تهران به دعوت ناشر کتاب را به‌طور کامل از این منظر مطالعه فرموده‌اند و یادداشتهای انتقادی متعدد و ارزشمندی بر آن افزوده‌اند که در پایان کتاب آمده و در داخل متن با شماره‌های درون پرانتز نشان داده شده است؛ به سهم خویش و نیز از سوی سازمان «سمت» نهایت سپاس را از ایشان دارد.

توضیحات و یادداشتهای پای صفحات از مترجم و بر اساس داده‌های فرهنگی فرانسوی و فارسی تدوین گردیده است. ارجاعات مؤلف به نوعی در بخشی از کتابنامه آورده شده است. برخی از این توضیحات و ارجاعات را مدیون دوست گرامی و همکار فرزانه‌ام جناب آقای دکتر ابراهیم قیصری هستم که با خواندن بخشهایی از کتاب نکات ارزنده دیگری نیز بدان افزوده‌اند؛ در همین جا از ایشان سپاسگزاری می‌شود.

در کتابنامه این اثر مبنایی، علی‌رغم تفصیل آن، به دلیل بیشماری آثار و منابع مربوط به تاریخ و تمدن اسلام، فقط به ذکر برخی منابع مهمتر و جدیدتر اکتفا شده است؛ و چون مرجع مطالب و نقل قولهای مؤلف در پای صفحات یا آخر کتاب آورده نشده، بخش دوم این کتابنامه به صورت ادواری و بر اساس نظم صفحات کتاب تنظیم گردیده است.

در بخش فهرستها، مؤلف قبل از فهرست اعلام و فهرست موضوعی، فهرستی از واژه‌های اسلامی با توضیح معانی آن - مثل اذان، صدقه، شیطان، غزوه، مناره، ... - برای خوانندگان فرانسوی و غیرمسلمان آورده است که به دلیل آشنایی خوانندگان فارسی‌زبان این کتاب با این گونه واژه‌ها آن را از متن ترجمه حذف کردیم. همچنین «خلاصه مطالب» اول کتاب حذف و «فهرست مطالب» آخر کتاب به آغاز متن انتقال یافته است.

در پایان لازم است از پیشنهادهای استاد و همکار فرزانه‌ام جناب آقای دکتر

## پیشگفتار ۵

جواد حدیدی که راهنما و مشوق اینجانب در ترجمه این کتاب بوده‌اند؛ همچنین از جناب آقای دکتر هادی عالم‌زاده که لطف فرموده، بخشهایی از دستنویس ترجمه فارسی را مطالعه و چاپ و نشر آن را به سازمان سمت پیشنهاد نموده‌اند و از همکار ارجمندم جناب آقای دکتر سیدکاظم روحانی که در معادل‌یابی صورت فارسی اعلام عصر عثمانی کمک زیادی به اینجانب کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنم. سرانجام باید سپاسگزاری فراوان خود را خدمت مدیریت محترم سازمان مطالعه و تدوین (سمت) و همکاران صمیمی آن سازمان بویژه آقای محمود جوان تقدیم کنم که با ویرایش فنی، دقیق و موشکافانه خود به کیفیت ترجمه کتاب کمک فراوان کرده‌اند.

حسن فروغی